

Dansk identitet i moderne lyrik

Hvordan fremstilles det nationale i moderne dansk lyrik? Hvilke normmæssige opgør er disse fremstillinger udtryk for? Og hvilke forsøg på at konstruere en forestilling om, hvad det særligt danske er, kan vi aflæse i den danske poetiske tradition? Det er de hovedspørgsmål, som jeg i det følgende vil stille skarpt på. Det skal indledende pointeres, at vi, når vi ser på, hvordan dansk identitet fremstilles i moderne lyrik, har at gøre med noget ganske andet end mediedebatternes generaliseringer og forsimplede meninger. I litteraturen møder vi det enkelte menneskes formulering af, hvordan netop han eller hun oplever verden, i et for dette individ unikt sprog. Når vi i dagliglivet taler om en holdning og hentyder til politikeres profilerede synspunkter på et samfundsproblem, så er dette noget forskelligt fra et litterært værks holdning, der er udtryk for et individs konkrete konception af verden som helhed i et givet øjeblik.

Frederik Tygstrup og Isak Winkel Holm skelner i "Litteratur og politik" (2007) med udgangspunkt i Ernst Cassirers forestilling om "symbolske former" mellem "forestillinger af virkeligheden" og "fremstillinger af virkeligheden" (Tygstrup og Holm 2007, 55). I sidstnævnte tilfælde drejer det sig om "et faktisk tekstuel og visuelt arkiv af historiske virkelighedsbilleder". Tygstrup og Holm fremhæver med andre ord, at kulturens symbolske former – opdelt i henholdsvis mere almene "kulturelle poetikker" og individuelle "litterære poetikker" – adskiller sig markant fra sociale diskurser, der refererer til virkeligheden i et 1:1-forhold:

“ Kulturens repertoire af symbolske former er ikke en værktøjskasse med antiseptiske instrumenter, der kan bruges til en objektiv håndtering af verden. Det er i ligeså høj grad et bølgende slør af fascinationer, fantasmer, aversioner og idealiseringer. Den kulturelle poetik gør det muligt at producere meningsfulde og sammenhængende virkelighedsbilleder, men mening og sammenhæng kan som bekendt også frembringes ved hjælp af begærmæssige projektioner og paranoide illusioner. (ibid. 56)

Hvad vi får i litteraturen er med andre ord virkelighedsbilleder fyldt med skiftende perspektiver, perceptor og affekter, synteser af begreber og sansninger, paradokser og nuancer. Og at afsøge poetiske værkers holdning til det sociale, politiske og kulturelle spørgsmål om danskhedens betydning er da også i højere grad et spørgsmål om at forstå en række komplekse bevidsthedsmæssige tilstande end om at få klare og objektive svar.

Det kan indledende være på sin plads at overveje, hvordan forholdet er imellem poesi og samfund. Berømt er i denne sammenhæng Theodor W. Adornos "Tale om lyrik og samfund" (1958) ("Rede über Lyrik und Gesellschaft"), hvor den opsigtsvækkende tese er, at digtet netop bliver socialt og politisk ved at bryde med de vaserende diskurser i det omgivende samfund. Digtet bliver, hævder Adorno, i stand til at "gribe det almene ved at fordybe sig" i det individuelle og hermed få del i den utopiske "kollektive understrøm" (Adorno 1970, 101). Det er protesten og distraktionen i forhold til det eksisterende, der kvalificerer det moderne digt, eller med Adornos ord: "Derfor viser lyrik sig også at have den største sociale pålidelighed, hvor den ikke taler samfundet efter munden, hvor den intet meddeler, men hvor det subjekt, for hvem udtrykket lykkes, kommer i ligevægt med sproget selv" (ibid. 103). Det er med andre ord en hermetisk symbolistisk tradition, der er i fokus, og Adornos kroneksempel er da også et digt af Stefan George, der til trods for denne digters konservative samfundssyn i sin lyrik artikulerer en protest mod det bestående ved at formulere sig i et digterisk særsprog, der adskiller sig fundamentalt fra de sociale sprog.

Adornos ræsonnement kendetegner imidlertid kun en del af tidens lyrik, nemlig den del vi i nordisk sammenhæng kalder centrallyrik, hvor vi har at gøre med en koncentreret, afgrænset form, et poetisk særsprog og en monologisk udsigelse. Det forholder sig anderledes for den lyrik, som jeg i *Drømme og dialoger. To poetiske traditioner omkring 2000* (2009) kalder interaktionslyrik. Her træffer vi ikke en autonom form og et poetisk særsprog, som Adorno bruger som kendetegn for lyrikken, men en stilistisk heterogenitet, en åben poetisk form og en flerstemmig udsigelse. Et hovedtræk ved interaktionslyrik er, at den interagerer med, og at dens stil er blevet "smittet" af alle mulige sociale diskurser. Af denne grund er rolledigte, hvor det poetiske subjekts præg af autenticitet og autoritet ses i et ironisk sidelys, dominerende i interaktionslyrikken.

Med Michail Bachtins ord fra *Ordet i romanen* (1935-36) er der i interaktionslyrikken tale om "fremmede ord", der "lugter af kontekst" og "er befolket med intentioner" (Bachtin 2003, 91). Sådanne digte er, som vi skal se i det følgende, særdeles dominerende i den tradition inden for moderne dansk lyrik, der koncentrerer sig om en kritisk tilgang til dansk identitet.

Litteraturens nationale eller internationale fokus

I "Hvad er migrationslitteratur?" (2012) anfører Søren Frank, at litteraturen "har et iboende potentiale for universelle, kosmopolitiske eller tværkulturelle temaer samt for en transnational poetik" (Frank 2012, 2). Mens Frank har ret i, at noget sådant forekommer, er det dog vigtigt at understrege, at digtningen også kan have et

“iboende potentiale” for at fokusere på det lokale og det nationale. Anita Nell Bech Albertsen peger da også i “Mellem samfundsnassere, ofre og mønsterindvandrere” (2013) på, at dansk litteraturhistorieskrivning generelt har været bundet op på “en nationalhistorisk konstruktion”, og hun anfører bl.a. om Jens Anker Jørgensens og Knud Wentzels *Hovedsporet* (2005), at den leverer den “store (monolitiske) fortælling om en transhistorisk danskhed forstået som en værdi- og forestillingsverden”. Albertsen plæderer modsat *Hovedsporet* og i pagt med Frank for, at “national identitet er historisk foranderlig”, og at den bestandigt “rekonstrueres og redefineres [...] under indflydelse af mangeartede impulser udefra” (Albertsen 2013, 211, 210 og 206). Holdningen er velbegrundet, da de seneste ti års danske litteratur har gennemgået en udvikling ved, at vi har fået en egentlig migrationslitteratur med digtere som Shadi Angelina Bazeghi, Alen Mescovic, Lone Aburas og Yahya Hassan. Det skal dog slås fast, at dialektikken mellem henholdsvis en national og en international optik i dansk litteratur er langt ældre og mere kompleks end ideen om, at en migrationslitteratur repræsenterer en international orientering i den nyeste danske litteratur.

I den nationalromantiske tradition, som i Danmark har sine højdepunkter fra Oehlenschlägers ungdomsdigtning med den for eftertiden af alle kendte “Fædrelandssang” (1820) over Grundtvigs og Ingemanns værker og frem til H.C. Andersens “I Danmark er jeg født” (1850), er det en grundforestilling, at der findes en indiskutabel forbindelse mellem en bestemt opfattelse af det danske, en folkesjæl og et kunstnerisk udtryk, en særlig dansk kulturarv eller en nationaldigtning. Denne forestilling revitaliseres og cementeres i det, Johan Fjord Jensen og andre med malice har kaldt Guldalderkonstruktionen (Jensen 1981). Hermed forstås der litterater som Vilhelm Andersen og Valdemar Vedel, der med biografierne om Oehlenschläger og Poul Martin Møller samt for Vedels vedkommende *Studier over Guldalderen i dansk Digtning* (1890) kaldte til genrejsning af den danske nationalbevidsthed i kølvandet på provisorietiden og et litterært klima med en – mente de – substansløs og dekadent impressionisme og symbolisme.

Mellem Oehlenschlägers storhedstid og Vilhelm Andersens glorificering af ham gik der imidlertid en periode, hvor den internationale orientering var i højeste kurs med Brandes’ fremhævelse af den europæiske digtning og påpeging af, at den tilsvarende danske var 70 år bagefter det øvrige Europa, og J. P. Jacobsens og Herman Bangs annektering af de store russiske (Turgenjev) og franske (Flaubert, Zola) forbilleder. En sådan veksling mellem et internationalt og et nationalt fokus, som man ser i 1800-tallets danske litteratur, er generel for betragtningen af litteraturens udvikling inden for mange nationaliteter. I den danske og andre litteraturer ser man ikke bare et opgør med det nationale i 1800-tallets naturalisme, impressionisme og symbolisme, men også i hele den modernistiske tradition op gennem det 20. århundrede.

Normdannende for hele det 20. århundredes modernistiske digtning er T.S. Eliots “Tradition and the Individual Talent” (1919). Der advokeres i dette essay for en international tilgang til poesien, idet det anføres, at digteren bør skrive med “hele Europas litteratur fra Homer” i blodet (Eliot 1964, 24). Den samme internationale optik finder man i et af de mest udbredte værker om moderne lyrik, Hugo Friedrichs

Strukturen i moderne lyrik (1956) (*Die Struktur der modernen Lyrik*), hvor der fokuseres bredt på europæisk digtning i Friedrichs forsøg på at finde “et mønster, der påfaldende stadigt vender tilbage i de skiftende fænomener inden for moderne lyrik” (Friedrich 1968, 7). I andre toneangivende værker om den modernistiske lyrik, som Hans Magnus Enzensbergers *Museum der modernen Poesie* (1960) og Poul Borums *Poetisk modernisme* (1966), er det også de overnationale perspektiver, der er fokus på.

Man skal naturligvis vogte sig for generaliseringer, men min påstand er, at den internationale orientering – i pagt med Eliot, Friedrich, Enzensberger og Borum – er særdeles markant i hovedparten af den danske lyrik fra det 20. århundrede. Denne påstand står, som man bemærker, i modsætning til, hvad der har været hævdet i visse programmatiske litteraturkritiske essays som Torben Brostrøms “Det umådelige mådehold” (1959) og Anne Borups “Den danske modernismetradition” (2000), hvor det – uden at der argumenteres for det – påpeges, at dansk modernisme før henholdsvis 1960 og de sene 1960’ere mangler en international orientering.

Betragter man imidlertid den danske sensymbolistiske og modernistiske tradition fra starten af det 20. århundrede og fremefter, er det internationale perspektiv påfaldende, hvad enten vi ser på Sophus Claussens inspiration fra Baudelaire, Johannes V. Jensens fra Whitman, Munch Petersens, la Cours, Sarvigs, Sonnes og Harders fra fransk surrealisme, Bjørnvigs fra Rilke, Wivels fra George og Eliot og Malinowskis fra Trakl, Pound, Majakovskij og Lindegren. Dette præger også motiver, temaer og topoi i dansk modernisme. Man finder aftryk af dansk natur hos digtere som Johannes V. Jensen, Jeppe Aakjær og Thøger Larsen og af dansk storby hos Tom Kristensen og Bønnelycke, og man kan tilmed finde enkelte satiriske fremstillinger af Danmark som Schades *Sjov i Danmark* (1928), men den gennemgående tendens er, at man i moderne dansk lyrik fra Sarvig og Bjørnvig over Malinowski og Sonne til Strunge, Thomsen og Ørntoft overvejende møder en almen og international motivverden.

Der er dog en markant undtagelse fra dette forhold, som netop står i centrum i denne artikel. Fra Klaus Rifbjergs *Fædrelandssange* (1967) synes der i dansk poesi at være skabt et kritisk nationalt fokus, hvor spørgsmålet om dansk identitet diskuteres, forhandles og udfordres. Det drejer sig om en interaktionslyrik, hvor den autoritative, heroisk lidende digterskikkelse og udsigelse fra centrale dele af den symbolistiske og modernistiske tradition er veget for eksperimenterende synsvinkler og approprieringer af tekst fra ikke-poetiske diskurser. Denne digtning har siden Rifbjergs værk fra 1967 bl.a. omfattet Benny Andersens *Tiden og storken* (1985), Marianne Larsens *Lille dansk sindsjournal* (1998), Henrik Nordbrandts *Vi danskere* (2010), Maja Lee Langvads *Find Holger Danske* (2006) og Eva Tind Kristensens *do* (2009). I alle disse værker er der en ironisk distance til den nationalromantiske hyldest af Danmark.

Der er imidlertid klare nuancer mellem f.eks. Rifbjergs, Andersens og Nordbrandts kulturradikalt orienterede kritik af den danske småkårenhed og snæversynethed, Larsens kritik af danske sociale institutioner og empatiske forsvar for de små i det danske samfund og Langvads og Tind Kristensens fokus på spørgsmålet om dansk identitet, hvor der tages udgangspunkt i personlige oplevelser af stigma-

tisering i det danske samfund. Fælles for alle digtene er, at den interaktionslyriske brug af subtile udsigelsespositioner, "fremmede ord" og stilblandinger gør, at det langt fra er en entydig negativ optik, man møder, men at der ofte gemmer sig en positiv utopi i de identitetskritiske digte om den moderne danskhed. I de følgende læsninger af danske digte fra 1960'erne til i dag vil jeg se nærmere på dette.

Klaus Rifbjergs *Fædrelandssange* (1967)

Da Klaus Rifbjerg i 1967 udgiver *Fædrelandssange*, sker det efter sigende som en respons på en politiker fra højrefløjen, der i god rindalistisk ånd havde ytret, at digtere som Rifbjerg i stedet for deres mærkelige og negative modernistiske digte skulle tage at skrive om "fædrelandet". Resultatet blev to snese digte, der forholder sig til Danmark og forskellige lokaliteter i dette, men unægteligt på en anden måde, end de politikere, der havde ønsket digtene, havde forestillet sig. Det indledende digt hedder "Danmark, trofast" og lyder:

“ Danmark kommer
ikke frem på kommando,
næh, det blir siddende
i hullet.
Vuf, sir det
og man lokker:
Kom så
kom kom kom
men Danmark går bare
længere ind i hundehuset.
Der sidder det så
og kigger på Bornholm
klør sig lidt i Skamlingsbanken
snuser til Anholt
og lar en vind gå
nede ved Fanø.
Det regner selvfølgelig udenfor
så hvorfor ulejlige sig?
Nå
man skal have fat i Danmark
og prøver igen:
Go lille vovse,
kom nu frem.
Svaret er kun en svag knurren
eller er det et spørgsmål?
Hvad skal jeg bruges til?
Bruges til og bruges til
ja, hvad ved jeg?
Måske skal du klappes

Danmark
 måske ha et spark bagi.
 Måske skal vi ud og løbe sammen
 en rask tur henover Lillebælt
 hvad med et kig på
 Hindsgavl, slottet
 husker du
 deroppe på bakken
 flagstangen
 det er altid sidst i maj
 og der står Frantz Wendt
 med fem svaner i favnen
 og digtere spiller på harpe
 i en pavillon af glas
 og der står en fuld mand
 yderst på broen
 støtter sig til verden
 gennem strålen af urin
 der går fra ham til bæltets vand
 han er også digter.

Danmark
 ville du ikke gerne se det?
 Danmark brummer atter
 og stikker Skagen frem
 og virrer med Hals Barre
 siger vuf igen
 men blir siden large
 og siger: "Vuffer?"
 Jo, det skal jeg sige dig, du gamle
 det er sjovt at se på Danmark
 det skal ikke gøres alt for tit
 men en gang hvert tredvte år
 må vovsen ud at ses på
 ud at se.

Heja, Danmark
 du skal løfte ben i egnen
 omkring Kolding
 og gø en gang
 så Læsø ryger om til Hven.
 Kom så dasse lille Fido
 fatters Trofast
 du skal luftes lidt!

Digtet afviger meget fra de tidlige 1960'eres modernistiske lyrik hos Ørnsbo, Malinowski, Sonne og Ribjerg, hvor man så en sprængt syntaks og en kompleks metafo-

rik, idet “Danmark trofast” er udtryk for den nyorientering i dansk poesi, som blev indvarslet med den enkle og mundrette stil i Rifbjergs *Amagerdigte* (1965). Forskellig fra den tidlige 1960’er-modernisme er dog ikke optikken og holdningen i teksten, der er ironisk-kritisk i den kulturradikale ånd, men fokus er ikke længere på civilisationens krise som helhed som i Rifbjergs *Konfrontation* (1960) eller Malinowskis *Galgenfrist* (1958), men på den danske virkelighed.

I teksten personificeres nationen som en hund. Detroniseringen af den romantiske højstils antropomorficeringer og apostroferinger af nationen kan næppe være mere voldsom. Det infantile hundesprog er da også det dominerende stiltræk i digtet: “Vuf”, “Kom så / kom kom kom”, “Go lille vovse, / kom nu frem” og “Kom så dasse lille / Fido / fatters Trofast / du skal luftes lidt!” Personificeringen af Danmark som en vovse er ganske velvalgt, idet den ’jyske krop’ giver allusioner til en siddende hund med snuden i vejret. Der laves analogier til alle dele af Danmark, idet Skagen er snuden, den nordjyske østkyst rummer munden, hvor der gøs, så “Læsø ryger om til Hven”, “Skamlingsbanken” er et sted på bugen, hvor man “klør sig”, mens man omkring Fanø har bagdelen, hvor man lader “en vind gå”, og i “egnen / omkring Kolding” stedet på kroppen, hvor hunden kan “løfte ben”. Karakteristiken af Danmark som en hund, der skal lokkes frem fra sit hundehus og er indolent, lad, primitiv og uengageret i alt, hvad der findes uden for dens egen lille domicil, er naturligvis satirisk. Tilsvarende viser hundeeallegorien, hvor vi møder en skabning, som kun kan udtrykke sig ved hjælp af de mest elementære fysiologiske funktioner som gøen, fisnen, tissen og kløen, Danmark som et dorsk, ukultiveret, primitivt og selvtilfredst land – ganske som internationalisterne, Brandes og Brostrøm påpeger det i deres programskrifter om den danske litteratur fra 1871 og 1959.

I midten af digtet har vi et for Rifbjergs digtning typisk perspektivskift, idet vi pludselig zoomer ind fra flyperspektivet til nærsyn på en egn af Danmark. Vi hører om området omkring Lillebælt, hvor vi har de højtidelige symboler “flagstangen”, Nordisk Råds formand “Frantz Wendt / med fem svaner i favnen” og digtere, der “spiller på harpe”. Ved siden af disse patosladede indikatorer på den romantiske nationale stolthed, står der dog også en mand og tisser i vandet, om hvem det slagkraftigt tilføjes: “han er også digter”. Kontrastvirkningen mellem den romantiske konception og den rifbjergske sans for den konkrete sansning og illusionssløse konfrontation med den eksisterende virkelighed er med andre ord digtets og digtsamlingens tema. Der skal ryddes op i de romantiske myter, lyder credoet som i Rifbjergs legendariske programdigt “Terminologi” fra *Konfrontation* (1960): “Kærlighed: løgn / Halleluja: ræb / Poesi: Hvor er mit brokbind.”

Benny Andersens *Tiden og storken* (1985)

En anden, lidt senere samling, der tematiserer danskheden og forholder sig identitetskritisk til denne, er Benny Andersens *Tiden og storken* (1985). Heri finder man digtet “H.C. Andersens land”:

“ Før holdt de sig skjult
skrev anonyme breve

kom med anonyme tilråb
anonyme opringninger
foretog anonyme overfald
nu tør de kaste maskerne
nu har de navne og ansigter
gode danske navne
knyttede danske ansigter
nu har de opdaget hinanden
gennem læserbreve
gennem meningsmålinger
gennem radio og fjernsyn
de kan mærke de blir flere og flere
hævder allerede at være de fleste
endnu er de ikke organiseret
endnu marcherer de ikke i takt
men partiet står parat
med åbne arme
og lukkede grænser
Mangt og meget sker
med overrullende skift
i dette sekels krampetrækninger

Flygtninge
indvandrere
alle I med anderledes hår
anderledes næse
anderledes tro og skikke:
Dette er H.C. Andersens land
lær af ham og bliv klogere
nationalsporten er kanøfling
humoren brolagt med bananskaller
i folkeviddets troldspejl ses
ofre
som trusler
medmenneskelighed
som udansk

Her er det en dyd
selv for højtuddannede
at lade som om man hverken
kan læse eller regne
så få tusinder gøres
vupti
til en folkevandring

Giv agt når nogen siger:
– Jeg er ikke racist, men –
Så er det bare om
at springe til side
før de brækker sig over jer.

Danmark
en gang besat af gale germanere
snart besat af besatte danskere
mit land beboet af rygge
mit land hvor der jævnligt
er rift om sko
der er for små
mit land med skrumpedorison
forvekslet med verdens navle

Danmark
mit skulende land
bliv voksent og stort
slå øjnene op
slå armene ud
så vi kan rette ryggen
ved at tilhøre dig

Danmark
gør dig ikke mindre end du er
udgør
udfyld din del af verden
gør vores skam til skamme
at vi kan forny dit ry.

Benny Andersens poetiske stil er meget forskellig fra Rifbjergs i *Fædrelandssange*, hvor stilen er præget af bramfrit, folkeligt eller såkaldt “uskønt” talesprog. Andersen benytter ganske vist også en talesproget diktion, men vi træffer her en poetisk retorik præget af elegante ordspil og sindrige gentagelsesstrukturer. Mens digtets indvanderpositive budskab er relativt enkelt, så er måden, hvorpå Andersen får præsenteret sin holdning, kompleks og underfundig. Man bemærker i den første strofe, hvordan der i digtets parataktiske, rytmiske bevægelse sker betydningsmæssige forskydninger, så det mere undselige og fordækte bliver til det fatale og voldelige. “Anonyme breve” bliver til “anonyme overfald”, “kaste maskerne” bliver til “knyttede danske ansigter”, og “organiseret” bliver til marcherer “i takt” og videre til “partiet står parat” – det sidste naturligvis med konnotationer til et fascistisk/nazistisk regime. I den tredje strofe suppleres den retoriske strategi med parallelismer, hvor der er en elegant opstilling af en række paradoksale modsætninger. Over for de positive begreber “nationalsporten”, “humoren”, “ofre” og “medmenneskelighed”

sættes de negative udtryk “kanøfling”, “bananskaller” (som man falder i til skadefrolatter), “trusler” og “udansk”. Den parallelle, rytmiske struktur bevirker netop, som den klassiske retoriske tradition og Viktor Shlovskijs “Kunsten som greb” (1917) lærer os, at det ubehagelige indhold formuleres i en velklingende form, og læserens eftertanke over det, han har læst i den ’underliggjorte’ form, kommer derfor forsinket – og med desto større slagkraft.

Endelig er de sidste strofer et retorisk fyrværkeri med apostrofer, antropomorfer, anaforer, ordspil og klanglige effekter. I de tre afsluttende strofer radikaliseres stilen fra omtale af Danmark til direkte tiltale og opfordring. Komplexiteten i det billedsproglige øges tilsvarende fra vi møder traditionelle besjælinger og metaforer (“mit land beboet af rygge”, “skrumpehorisont”, “skulende land”) til digtet fyldes med en sværm af ordspil, der på den karakteristiske Andersenske vis tager afsæt i faste vendinger og døde metaforer (“besat af besatte danskere”, “rift om sko”, “der er for små”, “udfyld din del af verden”, “gør vores skam til skamme”, “forny dit ry”). Samlet set får Andersen karakteriseret den danske mentalitet som racistisk, intolerant, snæversynet, smålig, ignorant, uempatisk og selvtilstrækkelig. Man kan dog ikke karakterisere digtets holdning med disse begreber alene, da den underfundige og ordspillende stil i sig selv artikulerer et humoristisk overskud, som betegner et alternativ til den udhængte holdning. Der er således ingen tragik og apati i Andersens digt – hvilket de mange ubehagelige fænomener, der fremhæves i digtet, kunne kalde på, hvis vi så bort fra tekstens humoristiske vinkling. Når digtet har titlen “H.C. Andersens land”, er dette naturligvis udtryk for en dyb ironi, idet denne digter, ud over at være et dansk nationalt klenodie, om nogen var internationalt orienteret og brugte sit liv på at åbne sig for andre kulturer via rejseindtryk fra hele Europa. Hvad angår digtet er det desuden bemærkelsesværdigt, hvor profetisk dette digt fra 1985 kan forekomme i forhold til den debat, der har været om flygtninge i det nye årtusinde.

Marianne Larsens *Lille dansk sindsjournal* (1998)

Marianne Larsen er en af de digtere, der i 1990’erne mest markant har tematiseret det danske samfund og den danske mentalitet. I hendes digtning opereres der med et skarpt polariseret værdiunivers, hvor den ene pol inkarnerer forestillinger om en gold, moderne, højteknologisk civilisation, mens den anden pol rummer længsler, følelser og drifter samt oplevelser af samhørighed, mening og identitet. En vending fra *Lille dansk sindsjournal* (1998) lyder:

“ tanke- og følelsesædernes vindere
kåres og vises hver time
på kontinentstore skærme

det kaldes venlighed
at snakke med sig selv og andre
om turistindustri
og serveringsteknologier i farver

Der er hos Larsen aldrig tvivl, hvad angår udpegningen af gode og onde kræfter i det sociale liv. Til trods for denne lidt skematiske tænkning, der har afsæt i 1970'ernes venstrefløjsideologi, lykkes det næsten altid Marianne Larsen at få udtrykt selv de mest ordinære holdninger i et originalt og personligt formsprog. I ovenstående digt bemærker man de komplekse metaforiske udtryk for de destruktive, instrumentaliserende tendenser i samfundet som “tanke- og følelsesædernes vindere” og “snakke med sig selv og andre / om turistindustri / og serveringsteknologier i farver”, eller senere i digtet, hvor der tales om, at “der mangler en genetisk kodning / i analysen af aftenrøden”.

Et raffineret greb, som Marianne Larsen ofte bruger, består i, at man i en tekst tager udgangspunkt i et af den moderne velfærdsstats positive nøglebegreber, som herefter travesteres i en hårrejsende dystopi. Et digt handler om “beskæftigelsesprojekter”:

““ Danskere tilkobles
beskæftigelsesprojekter

De henvises til at pulverisere
et stykke af tiden og sig selv
hver dag

de får rådgivning af kommunen
om hvilke typer selvværdsknusere

de hver især
er berettiget til

Man ser, at “beskæftigelsesprojekter” i digtets logik er lig med anonymisering af individet, der efterlades i en kvalitativ tom tid, hvor mening og identitet er totalt fraværende. Og som altid i Larsens lyrik er energifeltet en enkelt neologisme: “selvværdsknusere”. Lille dansk sindsjournal er kort og godt en diagnose af et helt folk, der til trods for al snak om velfærd og analyser, der viser, at man skulle være verdens lykkeligste folk, befinder sig i en akut og alvorlig kollektiv krisetilstand. Dette fokus på udvejsløsheden og desillusionen er også godt indfanget af det følgende digt:

““ Danskerne har en tendens
til at aldersgive sig selv

ud fra samtlige solnedgangsøjeblikke
de har deltaget i

og ud fra hvor mange gange
de har ledt efter en plads

i dybe parkeringskældre

Ligesom for dekadenterne og symbolisterne i det 19. århundredes slutning er det dagens afslutning og byens mørke regioner, som fascinerer, om end emblemerne på, at vi lever i en endetid, har en anden karakter end hos datidens digtere, idet vi i 1998 befinder os i “dybe parkeringskældre”. Enkelte utopiske glimt finder man dog også i Marianne Larsens illusionsløse univers som i formuleringen: “de finder spørgesrester / af et yndigt land / i deres frakkelommer / tynde tråde af et materiale / der ikke kan ses / udover i midnatstimen”.

Bevæger vi os frem til en anden af Marianne Larsens digtsamlinger *Drømmerens børn* (2000), så ser vi den samme skarpe samfundskritik, hvor en polariseret modsætning er opsat mellem det enkelte individs drømme og længsler og den destruktive samfundsmaskine. Som i *Lille dansk sindsjournal* tages udgangspunktet ofte i den danske velfærdsstats egne bureaukratiske begreber:

“ familier på almennyttige asylcentre
kan hver dag stille op i køen
og én efter én få adgang

til at græde ud
i et lydisoleret rum
for enden af gangen

Stigmatiseringen af flygtninge er i Larsens digt fremstillet i sin stille gru, idet det “almennyttige” består i, at man disciplinerer (“stille op i køen”), isolerer (“én for én”) og distancerer (“lydisoleret rum”) sig fra de nødlidende frem for at vise empati og solidaritet.

Som helhed kan man sige, at man har bevæget sig fra en mere overordnet optik på Danmark og danskere i Rifbjergs og Andersens satirer til en mere specifik kritik af fremmedgørelsen og undertrykkelsen i det danske samfund. Mens den travesterede diskurs i de to ældre digteres interaktionslyrik vedrører – den mindre oplyste eller tolerante del af – danskerne i almindelighed, er det hos Larsen det moderne velfærdssamfunds hykleri, repræsenteret ved udtryk som “beskæftigelsesprojekter” og “almennyttige asylcentre”, der står for skud. Der er dog i Larsens poesi også altid en utopi. Det er dog oplagt, at ‘følelsesæderne, selvværdsknusere, de kontinentstore skærme, almennyttige asylcentre og de lydisolerede rum’ aldrig formår at kvæle den artikulation af længsel efter samhørighed, kærlighed og identitet, som findes hos “drømmerens børn”, dvs. danskerne. Men at det er en hård kamp, som ikke vindes fra den ene dag til den anden, står fast, og Marianne Larsens sympatiske og beskedne bidrag til denne er en “dansk sindsjournal”.

Henrik Nordbrandts *Vi danskere* (2010)

I det nye årtusinde synes antallet af digtsamlinger, der tematiserer dansk identitet at være mærkbart forøget. Mens der hos de ældre forfattere først og fremmest er tale om en polemisk opposition til den nationalromantiske hyldest, så går de yngre forfattere imidlertid – i tråd med, hvad man ser hos Marianne Larsen – ind i en

mere konkret kritik af det danske samfund og spørgsmålet om dansk identitet med afsæt i egne oplevelser af undertrykkelse i det danske samfund. Dette gælder dog ikke alle lyriske værker med fokus på Danmark i det nye årtusinde. Fra Henrik Nordbrandt har man fået *Vi danskere* (2010), der er på linje med den generelle kritik af en dansk mentalitet, som man finder hos Rifbjerg og Benny Andersen. Nordbrandts satire over det danske er dog grovere end Rifbjergs og Andersens, idet man møder en idiosynkratisk sansning og en vrængende sarkastisk tone. Borte er også den tidligere Nordbrandtske æstetik med forfinet attisk skønhedsdyrkelse og kompleks metaforik. Skydeskiven er alt, hvad der rører sig i det danske samfund. Der er digte om “Den danske folkekirke”, “Svineproduktionen”, “Modersmål”, “Danskheden” og en række andre lignende generelle fænomener. Grebet er i alle disse tekster at vende og dreje en kliché fra dagligsproget. Det følgende digt hedder “Kongehuset er en rigtig god forretning” og indledes med, at de angivelige danske yndlingsudtryk, “fint”, “billigt” og “typisk” varieres og gentages i en parodisk og absurdistisk smalltalk. Det sladrede talesprogspræg forstærkes af en veritabel mængde adverbier som “så” og “meget”:

“ Det danske kongehus er så fint.
Og så er det billigt.

Det er meget billigere end en præsident
siger dets tilhængere
og naturligvis meget, meget finere.

Så det kan betale sig at have et kongehus.

Derfor er det også typisk dansk.

Danskere elsker nemlig
alt, hvad der kan betale sig.

Specielt hvis det ser fint ud.

Holdningen i Nordbrandts digt og digtsamling er for en umiddelbar betragtning, at danskerne efter denne digters – hvis udsigtspunkt som bekendt i et par årtier har været fra Grækenland, Tyrkiet og Spanien – vurdering er snobbede, indskrænkede, selvgode, forstokkede og nærige. Man kan dog samtidig argumentere for, at der i Nordbrandts digte er en modstemme til de førnævnte danskere, hvis tåbelige formuleringer vi med Bachtins udtryk hører som “fremmede ord” (“meget billigere end en præsident”, “meget, meget finere”, “det kan betale sig at have et kongehus” etc.), idet teksten sprudler af en sarkastisk humor, som man roligt kan sige står som en modpol til den gennemhejlede danske nation.

Maja Lee Langvads *Find Holger Danske* (2006)

En anden nyere digtsamling, Maja Lee Langvads *Find Holger Danske* (2006), forholder sig – sammenlignet med Nordbrandt – anderledes personligt engageret til spørgsmålet om dansk mentalitet, adfærd og kultur. Langvads værk er, som titlen antyder, et stykke raffineret konceptdigtning om identitet, integration og danskhed. I værket indgår der alle mulige ikke-litterære teksttyper såsom digterens autentiske adoptionsdokumenter, en række spørgeskemaer, lovparagraffer, avisartikler og ordbogsopslag. Denne readymade-æstetik provokerer læserens forventninger om, hvad der kan tilhøre kunstens område, og hvad der ikke kan, og denne provokationseffekt udgør en raffineret pendant til bogens indhold, der kredser om danskernes fordomme over for udlændinge.

Et vigtigt led i værkets poetiske strategi er ordspillet. Det gælder f.eks. titlen *Find Holger Danske*, hvis kombination af den mytologiske helt og børnebogen videreføres i en række omskrivninger af avisartikler i hvilke aktørerne hedder Holger Danske, Holger Nydanske og Holger Udanske. Langvads pointe er i alle tilfælde, at der i det danske sprog gemmer sig mængder af bevidst og ubevidst diskriminering af ikke-danskere. Danskernes fantasirigdom, når det gælder at sætte ord på mindreværdige fænomener med afsæt i andre racer, er særdeles stor. Vi får fra den danske slangordbog en liste på hele 15 betydninger, som gloserne “negerpik”, “negerpat”, “negerrøv” og “negersved” kan have.

Anderledes sproglig fattigdom kendetegner tilsyneladende danskerne, når de skal reflektere over deres egne problemer. En af bogens hårdtslående tekster, der peger på dette forhold, lyder: “find din indre svinehund / find din indre ulvehund / find din indre fårehund / find din indre hønsehund”. Der bruges i Langvads tekster ofte systemiske strukturer som i en paradigmatisk tekst med titlen “Dette er danskerloven”:

- “
1. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du er født i Danmark.
 2. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du snakker flydende dansk.
 3. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du er dansk statsborger.
 4. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du bor i Danmark.
 5. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du respekterer de danske love.
 6. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi dine bedsteforældre tror det.
 7. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du hejser Dannebrog i din have.
 8. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du kalder nogle for nydanskere.
 9. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du vil dø for Danmark.
 10. Du skal ikke tro, at du er dansker, fordi du føler dig dansk.

Forbilledet for teksten er naturligvis Aksel Sandemoses Jantelov fra *En flygtning krydser sit spor* (1933). Som i Sandemoses tekst er den bagvedliggende undertekst den moralske lov over alle med ti paragraffer, nemlig De Ti Bud. Men mens sidstnævnte lov bygger på respekt for medmennesket, er Sandemoses og Langvads ‘love’ lister af udsagn, hvis essens er intolerance, diskriminering og marginalisering af alt, hvad man med udgangspunkt i en ikke-begrundet, snæversynet konsensus definerer som ikke-dansk. Langvads *Find Holger Danske* er med andre ord et illusionsløst værk, der skildrer erfaringer af en for mange usynlig stigmatisering af minoriteter i vor kultur.

Eva Tind Kristensens *do* (2009)

Som Maja Lee Langvad er Eva Tind Kristensen adoptivbarn fra Korea og har oplevet, hvad hun opfatter som ekskludering og undertrykkelse inden for den danske kultur. Blandt Tind Kristensens værker finder man *do* (2009), der er en endnu mere eksperimenterende konceptuel digtsamling end Langvads. *Do* benytter sig i udpræget grad af blandinger mellem genrer og kunstarter, og der indgår i værket så forskellige tekst- og billedtyper som leksikonartikler, madopskrifter, annoncer, personlige breve, reklamer, familiefotos, tegninger, kollager, erindringsfragmenter, børnesange, kalligrafi og digte. Værket tematiserer effektivt den fremmedgørelse, man kan opleve som adopteret barn i det danske samfund. Blandt de typiske tekster i *do*, der viser den etniske stigmatisering, kan man nævne følgende tekst med titlen “reklame03”:

“ jeg er kineser i et postordrekatalog. det er en reklame for makeup. jeg kommer for sent. hun siger jeg lugter af øl. hun klipper mit pandehår helt lige med en metalsaks, det ser meget kinesisk ud, siger hun.

Mest effektiv i forhold til tematiseringen af dansk identitet er måske en ekfraseliggende tekst med titlen “adoptivbarn”, der også korresponderer med en række fotos fra bogen og lyder:

“ find et familiebillede af en lykkelig familie. Find et billede af dig selv, som du husker, du så ud som barn. fotokopier dit eget billede op eller ned, til det har en passende størrelse i forhold til det familiefoto, du har valgt. klip dit ansigt ud, og påfør bagsiden et tyndt lag lim. Placer dit ansigt på den person i billedet, du helst vil være. lad det tørre.

Teksten knytter sig til 16 familiebilleder, hvor Tind Kristensen har gjort, som ovenstående tekst angiver. I otte serier ser vi henholdsvis et ’før’ og et ’efter’, dvs. et billede med henholdsvis et ukendt barn og Tind Kirstensen placeret i de samme danske dagligstuer. Disse dagligstuer varierer fra gammeldags stuer med gobeliner, mahogniborde, lysekroner, læderstole, kakkelforbe, sofastykker til moderne abstrakte malerier, og der optræder familiemedlemmer med alle aldre og køn og fra alle socialklasser. Konstant er imidlertid – naturligvis – interiøret i de to billeder med den samme “lykkelig familie”. Den adopterede kvinde, altså Tind Kristensen, fremstår derfor som et stykke udskifteligt inventar. Det udpeges hermed, at dansk kultur og identitet – symboliseret ved familiens opstilling i den private ’hellige’ dagligstue – er en række faste rammer, som en tilflyttende fuldstændig skal tilpasse sig, og at der tilsvarende ikke er skyggen af interesse fra dansk side, hvad angår de psykologiske, sociale og kulturelle normer, som en udefra kommende person besidder, når han eller hun skal integreres i det danske samfund. Den stive og veldresserede kropsholdning og den upåklagelige danske påklædning og frisure hos Tind Kristensen symboliserer desuden, at adoptivbarnet blot er en brik, der placeres i et på forhånd fastlagt spil, som han eller hun ingen indflydelse har på.

En identitetskritisk dansk lyriktradition

Man kunne naturligvis også have valgt andre værker fra den danske poetiske tradition, som siden 1960'erne har tematiseret den danske mentalitet, socialitet, kultur og identitet. Man kunne have set på Naja Marie Aidts *Alting blinker* (2011) eller Yahya Hassans *YAHYA HASSAN* (2013), der også kaster kritisk lys på danskheden, eller man kunne have undersøgt det danske med udgangspunkt i en regionalt forankret lyrik som Steen Kaløs fra Skagen eller Knud Sørensens fra Mors. Jeg vil dog hævde, at de seks diskuterede værker i deres forskellighed dækker de positioner, som optræder i den danske lyriks behandling af spørgsmålet om danskhed og dansk identitet i det sidste halve århundrede. Man ser således, at digtene af Rifbjerg, Andersen, Larsen, Nordbrandt, Langvad og Tind Kristensen repræsenterer en stor bredde og nuancerigdom, hvad angår både formsprog, tematikker og holdninger.

Forskellighederne kommer i første række til udtryk i digternes stil, når de tager livtag med emnet danskhed. Forskellen er overvældende mellem Rifbjergs bramfri, folkelige talesprogsstil og Marianne Larsens koncentrerede billedsproglige stil med neologismer og polariseret symbolik, mellem Benny Andersens elegante ordspil og ironiske revitalisering af døde metaforer og Langvads systemiske kompositioner og socialt kritiske montageformer, og mellem Nordbrandts sarkastiske travesteringer af floskler og Tind Kristensens multimodale konceptualisme. Samtidig ser vi tydelige forskelle i de optikker, som forfatterskaberne har på deres emne. Mens Rifbjergs og Nordbrandts dominerende tilgang er den distancerede spot og udlevering af den danske dårskab, udtrykker Andersen og Larsen i højere grad social indignation og eksplicit empati med ofrene for en negativ social udvikling, mens endelig Langvad og Tind Kristensen tager et personligt udgangspunkt i deres opvækst som adoptivbørn i det danske samfund og præsenterer dette i en raffineret konceptualistisk ramme.

Samtidig er der dog stilistisk og poetologisk i de seks digte et klart fællestræk i brugen af en interaktionslyrisk strategi, hvor "fremmede ord" florerer, og hvor udsigelsesinstansen er destabiliseret af udsagn med relation til en række forskellige kontekster. Det gælder i Rifbjergs tiltale af Danmark med formuleringen "Go lille vovse, / kom nu frem", hvorved det sløve, selvtilfredse og uengagerede fremhæves, ligesom det er tilfældet, når Benny Andersen låner stemme til den racistiske og intolerante dansker med vendinger som "Dette er H.C. Andersens land / lær af ham og bliv klogere / nationalsporten er kanøfling". Det gælder for Marianne Larsens ironiske brug af en institutionaliserende og fremmedgørende jargon i udtryk som "almennyttige asylcentre" og "beskæftigelsesprojekter", og i Nordbrandts rolledigte, hvor essensen af dansk mentalitet karakteriseres som indskrænkethed, selvtilfredshed og nærighed med vendinger som "fint", "billigt" og "typisk". Og det er tilfældet i det approprierede jantelovssprog ("du skal ikke tro") hos Langvad og i anvendelsen af bl.a. et brugsvejledningssprog ("find et familie billede af en lykkelig familie") hos Tind Kristensen.

Man kan derefter spørge, om de seks digtere repræsenterer et snævert nationalt fokus. Et rimeligt svar kan her være, at den nationale og den internationale orientering ikke nødvendigvis behøver at være modsætninger, men at disse modpoler kan være integrerede i hinanden. En sådan opfattelse har man bl.a. haft inden for

de seneste årtiers forskning i verdenslitteratur (D’Haen 2013; Damrosch 2003; Casanova 2007), hvor man fremhæver en litteratur, der har et globalt og internationalt perspektiv, uden at dette sker på bekostning af det lokale og nationale. Vi ser, at denne betragtning korresponderer med den danske identitetskritiske tradition fra Ribbjerg til Tind Kristensen – og netop ikke med den nationalromantiske – da der hos de nye digtere i høj grad lægges vægt på at se på Danmark i en større sammenhæng, dvs. i forhold til det internationale samfund. Problemerne omkring racisme, stigmatisering af andre befolkningsgrupper, ignorance og intolerance i forhold til fremmede, ureflekteret sentimental dyrkelse af det nationale etc. er problemer, der knytter sig til alle lande og er globale. De seks digteres værker vil da også uden problemer kunne forstås af ikke-danskere som en generel kritik af en indskrænket, selvgod og selvtilfreds nationalisme.

Hermed kommer vi til spørgsmålet om, hvordan de seks digteres holdninger til det nationale er. Det kan for en umiddelbar betragtning virke påfaldende, at alle digterne synes at have en kritisk holdning til fænomenet danskhed. Er det således udtryk for en bestemt tendens, at den negative optik er fremtrædende i dansk poesis seneste halvtreds års fremstilling af dansk identitet?

Det kan være vigtigt at slå fast, at vi hos alle de seks digteres tekster har at gøre med satirer og karikaturer. I *Karikaturland. I krydsild mellem danske forfattere og tegnere* (2015) påpeger Martin Zerlang præcist, at karikaturen – både i tegning og skrift – har været en vigtig del af den danske kulturelle offentlighed siden det 19. århundrede i kraft af dens evne til at antaste og lattergøre højtidelige autoriteter og dogmer. Det anføres, at karikaturen – nøjagtig som den modernistiske kunst – i sine mest vellykkede udtryk formår at sætte en harmonisk helhedsvirkning ud af kraft ved hjælp af detaljer, der forstørres, at lade det svage indtage det stærkes plads og ved at detronisere det højtidelige emne og erstatte det med det platte. Analogien mellem karikaturen og en modernistisk æstetik viser sig endvidere ved, at der i begge tilfælde er tale om et spændingsforhold mellem lighed og ulighed. Jo større dette spændingsforhold er, jo større er chokeffekten – og dermed den humoristiske virkning – nøjagtig som i surrealisternes uventede møde mellem en paraply og en symaskine på et operationsbord. Endelig anfører Zerlang, at karikaturen altid indgår i et spil mellem anerkendelse og fornærmelse. Man kan ikke fornærme nogen uden at have anerkendt den pågældendes position og attitude – og netop denne dobbelthed er en vital drivkraft i litteraturens udvikling.

Vi ser, hvor præcist de ovenstående betragtninger om karikaturen – og vitale dele af den moderne kunst – passer på de tekster, der har været diskuteret i denne fremstilling. Man ser da også i den moderne lyrikteori, at dobbeltheden af negativitet og positivitet, anerkendelse og fornærmelse og kritik og utopi er et grundvilkår, således at det, der kan tage sig ud som en ensidig afvisning, er udtryk for noget mere nuanceret og komplekst. Hugo Friedrich er blandt dem, der har peget på, at der i moderne lyrik tilsyneladende er tale om en dominans af negativitet, men at denne negativitet også kan afspejle konstruktivitet og vitalitet. Friedrich fremlægger en række kategorier, som han hævder er gennemgående i moderne lyrik, nemlig bl.a. det hæsleges æstetik, depersonalisering, sanssemæssig irrealitet og tom transcendens. Med hæslighedens æstetik mener Friedrich, med afsæt

i Baudelaires digtning, at den traditionelle skønhed forkastes, men at forkastelse ikke udelukkende er negativ (Friedrich 1968, 37 og 74):

“ For at ombytte skønheden med en aggressiv pirring “med overraskelsens krydderi” benytter Baudelaire sig af omfortolkende, paradoksale udvidelser. For at være beskyttet mod den banale smag, skal skønheden være bizar. [...] Skønt og hæsligt er ikke længere værdimodsætninger, men parringsmodsatninger. At det skønne og det hæslige rykker tæt sammen, medfører en kontrastdynamik, hvorpå alt kommer an.

Hvor altså hæsliheds æstetik for et konventionelt blik betyder en dyrkelse af negativitet og nedbrydning, da er den samtidig et udtryk for opgør, frigørelse og nytænkning. Kategorier som depersonalisering og sansemæssig irrealitet omfatter tilsvarende på den ene side et angreb på eller en destruktion af forestillingen om et autoritativt jeg og en objektiv virkelighedsperception, men rummer samtidig en tro på en frisættelse af jeget og en bekendelse til fantasien og drømmene. Den tomme transcendens implicerer ligeledes en dobbelthed af opgør med traditionel religiøsitet og en emancipatorisk frisættelse af potentialer, der har været reguleret af religiøse institutioner.

Inden for dansk litteraturkritik har diskussionen af den moderne digtnings tilsyneladende negativitet bl.a. været ført af Finn Stein Larsens i “Talent og moral” (1969), i hvilken der tales om en “konstruktiv fragmentarisme” (Larsen 1969, 13). I artiklen læses en række digte fra den modernistiske tradition af Tom Kristensen, Malinowski og Sonne, ud fra hvilke det sandsynliggøres, at den fascinerede punktiagttagelse og æklede fascination, som Thorkild Bjørnvig i sit berømte essay af samme navn har kaldt “Den æstetiske idiosynkrasi” (1959), ikke blot fungerer som patologiske symptomer, men også kan opfattes som led i overvindelsen af en krise, dvs. som et middel til reetablering af personligheden. I tilfældet med Tom Kristensen tages der udgangspunkt i digtet “Henrettelsen”, hvor slutningen af digtet markerer en tilstand af æstetisk idiosynkrasi hos det lyriske jeg, idet der er en overfølsom punktfiksering (“Bødlens Næsebor”, “Sværdets Dragesving”, “Billen” etc.). Men denne punktfiksering er ikke et stadie på vejen mod udslettelse, men derimod et udtryk for, at jeget i digtet, der jo netop har haft en vision om sin egen død, psykologisk set bevæger sig bort fra en intethedsoplevelse mod en bedring. Der er derfor, anfører Finn Stein Larsen, tale om en “postkatastrofal idiosynkrasi.” I “Talent og moral” konkluderes der, at den idiosynkrasi, som optræder i moderne lyrik, er udtryk for et andet udfoldelsesmønster end det, Bjørnvig skildrer. De “strukturbrudte idiosynkratiske ytringer” kan fungere som “formler i hvilke de kriseudmattede bevidsthedsevner overvintrede i en venteperiode, åndelige simplifikationsmanøvrer for at undgå åndelige sammenbrud”, og disse kan opfattes som “oppositionsudtryk imod alskens fladtrådt begrebs- og klichédannelse” (s. 20).

Også i Louise Mønsters *Nedbrydelsens opbyggelighed. Litterære historier i det 20. århundredes nordiske modernistiske lyrik* (2009), der undersøger forbindelsen mellem en række motivkredse hos 14 moderne nordiske digtere, peges der på, at den modernistiske digtning langtfra er et negativt defineret foretagende, men også har en markant positiv side.

De ovenstående betragtninger leder os tilbage til de seks digtere, hvor det let kan blive overset, at de negative visioner om dansk identitet i det sidste halve århundredes lyrik samtidig eksponerer modbilleder og utopier om de værdier, som er blevet undertrykt i den dissonante og kriseramte samtid. Når vi hører om danskere som dørske, ukultiverede, indolente, reaktionære, primitive og uengagerede som i Rifbjergs *Fædrelandssange* og Nordbrandts *Vi danskere*, så ligger det samtidig som en præmis, hvad utopien og alternativet er, nemlig en praktisering af åbenhed, empati, lighed og solidaritet. Og når Rifbjerg og Nordbrandt kan skrive bramfrie og eksplosive satirer om den danske tilstand, så forudsætter det, at de sidstnævnte egenskaber faktisk findes i det danske samfund. På samme måde er Benny Andersens og Marianne Larsens finurligt-empatiske teksters påpegnings af, at fremmedhad, racisme, snævertsynethed, smålighed, griskhed, social undertrykkelse, bureaukrati og fremmedgørelse er dele af den danske virkelighed, i sig selv vidnesbyrd om, at der også er en stærk utopi om oplevelser af kærlighed, solidaritet, samhørighed, mening og identitet i samfundet. Endelig kan Langvads og Tind Kristensens raffinerede konceptualistisk orienterede tekster om intolerance, stigmatisering, diskriminering og marginalisering af fremmede i det danske samfund også fortolkes som udtryk for en konstruktiv fragmentarisme eller nedbrydningens opbyggelighed i kraft af det overskud af kunstnerisk eksperimentering, som disse værker rummer. Evnen til at konfrontere de nævnte problemer vidner også om, at der hos de to digtere og i samfundet er et korrektiv til de negative kræfter. At man kan komme meget længere, er dog oplagt. Derfor skrives der også til stadighed poetiske værker, der med deres unikke sprog og tone kan udtrykke *det* om den danske identitet, kultur og sociale praksis, som ellers ikke bliver sagt, eller som man ikke ønsker at høre. Og at det forholder sig sådan, er godt for både digtning og samfund.

Litteratur

- Adorno, Th.W. (1970): "Tale om lyrik og samfund" (1958), i *KRITIK 13*.
- Albertsen, Anita Nell Bech (2013): "Mellem samfundsnassere, ofre og mønsterindvandrere", i Søren Frank & Mehmet Ümit Necef (red.): *Indvandrerens i dansk film og litteratur*, Hellerup: Spring.
- Andersen, Benny (1985): *Tiden og storken*, Valby: Borgen.
- Bachtin, Michail (2003): *Ordet i romanen* (1935-36), København: Gyldendal.
- Bjørnvig, Thorkild (1960): "Den æstetiske Idiosynkrasi", i *Begyndelsen. Essays*. København: Gyldendal.
- Borum Poul (1966): *Poetisk modernisme*, København: Vendelkær.
- Borup, Anne (2000): "Den danske modernismekonstruktion", i *KRITIK 147*.
- Brostrøm, Torben (1975): "Det umådelige mådehold" (1959), i *Holdninger / miljøer / temaer i 25 års litterær debat*, København: Gyldendal.
- Casanova, Pascale (2007): *The World Republic of Letters*, Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Damrosch, David (2003): *What is World Literature*, Princeton, N.J.: Princeton University Press
- D'Haen, Theo; Domínguez, César & Thomsen, Mads Rosendahl (ed.) (2013): *World literature: a reader*. London, New York: Routledge.
- Eliot, T.S. (1964): "Tradition and the Individual Talent" (1919), i *The Sacred Wood* (1920), London: Faber and Faber.

- Enzensberger, Hans Magnus (1960): *Museum der modernen Poesie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Frank, Søren (2012): "Hvad er migrationslitteratur?", i *KRITIK* 203.
- Friedrich, Hugo (1968): *Strukturen i moderne lyrik* (1956), Viborg: Arena.
- Jensen, Johan Fjord (1981): *Efter guldalderkonstruktionens sammenbrud I-III*, Aarhus: Modtryk.
- Jørgensen, Jens Anker & Wentzel, Knud (2005): *Hovedsporet*, København: Gyldendal.
- Larsen, Finn Stein (1969): "Talent og moral", i *KRITIK* 10.
- Larsen, Peter Stein (2009): *Drømme og dialoger. To poetiske traditioner omkring 2000*, Odense: Syd-dansk Universitetsforlag.
- Larsen, Marianne (1998): *Lille dansk sindsjournal*, Valby: Borgen.
- Larsen, Marianne (2000): *Drømmerens børn*, Valby: Borgen
- Langvad, Maja Lee (2006): *Find Holger Danske*, København: Borgen.
- Kristensen, Eva Tind (2009): *do*, København: Gyldendal.
- Mønster, Louise (2009): *Nedbrydelsens opbyggelighed. Litterære historier i det 20. århundredes nordiske modernistiske lyrik*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Nordbrandt, Henrik (2010): *Vi danskere*, København: Forlaget Brøndum.
- Rifbjerg, Klaus (1967): *Fædrelandssange*, København: Gyldendal.
- Rifbjerg, Klaus (1960): *Konfrontation*, København: Gyldendal.
- Vedel, Valdemar (1967): *Studier over Guldalderen i dansk Digtning* (1890), København: Gyldendal.
- Tygstrup, Frederik og Winkel Holm, Isak (2007): "Litteratur og politik", i *K&K* nr. 104.
- Zerlang, Martin (2014): *Karikaturland. I krydsild mellem danske forfattere og tegnere*, København: Vandkunsten.